

Samen SchoolVeilig

Durf ogen en oren van de samenleving te zijn

Arbo Unie en Verwey-Jonker Instituut hebben een nieuw instrument ontwikkeld voor het meten van sociale veiligheid op scholen. De aanpak is bestemd voor het Primair Onderwijs, Voortgezet Onderwijs, Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie en heet: Samen SchoolVeilig.

Samen SchoolVeilig zorgt zowel voor de veiligheidsanalyse als voor de toegepaste praktijk van risicomanagement binnen de school. De (wetenschappelijke) analyse laat zien welke schoolspecifieke problematiek en risico- of beschermingsfactoren er spelen bij sociale veiligheid. Hoe staat de feitelijke veiligheid er voor? Hoe beleven leerklachten, ouders en leerlingen die? Draagt het pedagogisch klimaat op de school bij aan bijvoorbeeld het stimuleren van positief gedrag? Het onderzoek beperkt zich niet tot de school zelf. De school is al met al geen eiland: met de leerlingen komt de samenleving de school binnen. Daarom omvat de analyse behalve de school ook

het zorgnetwerk rondom de school. Denk aan andere scholen, maatschappelijk werk, leerplichtambtenaar, de politie. De school ontvangt de uiteindelijke analyse met vervolgadvisen in een handzaam schoolrapport. Dat legt de basis voor gefundeerde keuzes, concrete oplossingen en interventies. Arbo Unie begeleidt de school vervolgens bij het inrichten van het veranderingsproces. Over het instrument Samen SchoolVeilig is een folder verschenen. Op te vragen bij Arbo Unie: informatie@arbounie.nl of de website www.arbounie.nl. Informatie is ook te vinden bij het Verwey-Jonker Instituut: Ron van Wonderen, Ida Linse.

Nieuw onderzoek: De 56 wijken sociaal bekeken

Onderzoeker: Drs. Kees Fortuin en Dr. Freek de Meere - Opdrachtgever: Ministerie van VROM, Directie Wonen

Eind 2002 is het ministerie van VROM de 56-wijkanaanpak begonnen. Deze prioriteitswijken zijn voorgedragen door de dertig grootste gemeenten (de G30).

Gemeenten die meedoen aan de wijkaanpak verplichten

zich tot concrete, meetbare prestatieafspraken over stedelijke vernieuwing en een snel resultaat. Meestal gaat het om afspraken tussen gemeenten en corporaties. De prestatie-

afspraken betreffen niet alleen bouwopgaven maar ook sociale problematieken en participatievraagstukken. Het Verwey-Jonker Instituut ondersteunt de accountmanagers van het ministerie op het sociale terrein via onder andere intervisiegesprekken. Op basis hiervan

adviseert het instituut het ministerie over de sociale aspecten van wonen.

Publicatie:

Fortuin, K. en F. de Meere (2005). *Stedelijke vitaliteit. Ervaringen van een sociaal supervisor* Rotterdam: KEI; N-reeks.

Inhoud

Pagina 2 en 3

- Ten geleide
- Wij kijken naar wat mensen kunnen
- Niet iedereen verstaat hetzelfde onder gezond leven

Pagina 4 en 5

- Kinderen in Tel zegt iets over noodzaak jeugdbeleid
- Recente publicaties

Pagina 6 en 7

- Tijdschriftartikelen en boekbijdragen
- De Wmo gaat te gemakkelijk uit van de inzet van burgers

Pagina 8

- Peter van der Loo (Lorep) over inspraak Wmo: 'Levensbreed kijken naar gevolgen'

Nieuw onderzoek: Polarisatie en vertrouwen Oud Zuid

Onderzoeker: Dr. Sima Nieborg - Opdrachtgever: Stadsdeel Amsterdam Oud Zuid - Samenwerking: Vrije Universiteit, Amsterdam

Het stadsdeel Oud Zuid in Amsterdam heeft diverse malen te maken gehad met overlast van groepen jongeren in de Diamantbuurt. Nieuw is dat de hinder lijkt over te gaan in vormen van discriminatie en pestgedrag van bewonersgroepen als joden en homoseksuelen. Zowel jongere als oudere buurtbewoners maken zich hier schuldig aan.

Het stadsdeel beschouwt dit als een serieus te nemen proces van verwijdering, polarisatie en radicalisering. Gevraagd is om een onderzoek dat niet alleen een beter begrip moet opleveren van dit soort complexe processen, maar ook de omvang ervan zichtbaar maakt.

Wat kan precies onder polarisatie & intimidatie worden begrepen? Wat is de omvang, wat zijn oorzaken? Zijn er ook positieve krachten, heerst er ondanks alles vertrouwen? Na een literatuurverkenning wordt binnen dit onderzoek

een conceptmeetinstrument ontwikkeld. Doel is zo de omvang van polarisatie, intimidatie en vertrouwen vast te stellen. Na een eerste meting in drie buurten vindt bijstelling plaats van het instrument. Voor een beter begrip van complexe processen als polarisatie en radicalisering sluiten de onderzoekers onder meer aan bij de conflict-dynamiek van Ervin Staub. Dit onderzoek loopt tot het eind van dit jaar.

Ten geleide

Sense and simplicity

Wie kent niet dat gevoel van machteloosheid bij een moeilijke opgave? Het begon bij mij bij op de middelbare school met een moeilijke wiskundesom en heeft me sindsdien niet meer verlaten. Sterker nog, ik denk dat dat gevoel velen van ons permanent begeleidt. Ik zie bijvoorbeeld in de beleidswereld vaak een zekere wanhoop over de maatschappelijk complexiteit. Niet alleen hebben de problemen vaak een meerduidige en multicausale achtergrond, ook de oplossingen zijn vaak ingewikkeld, omdat er zoveel verschillende betrokkenen, systemen en regels zijn. Ga d'r maar aan staan.

Complexity, zo leer ik van bestuurskundigen, is dan ook een van de kernthema's van de netwerkmaatschappij - ook in de internationale literatuur. Van een verticale organisatie van onze samenleving (gezag, zuilen, strakke normen) zijn we gekanteld naar een horizontale organisatie; de sociale wereld blijkt bij nader inzien wél plat te zijn. Globalisering, individualisering, informatisering - het zijn grote processen die allemaal leiden tot een toegenomen complexiteit. Het gevecht daartegen is slopend en wordt in feite tegen de bierkaai gevoerd. Misschien is het dan ook verstandiger dit te onderkennen en te accepteren zoals we dat ook doen met het weer.

We moeten niet wánhopen over stort-regens, maar ons ertoe verhoudend - binnenblijven, paraplu opsteken, toch maar de auto nemen. De bestuurlijke opgave van deze tijd is samen te vatten als 'beheersen van complexiteit' en dan wel op zo'n manier dat het partijen samenbrengt en activeert. Dat noemen we dan 'proces' of voor mijn part 'regie', maar het is in feite een inhoudelijke opgave.

Er is een visie voor nodig en er moeten keuzes worden gemaakt. Er moeten ook instrumenten en methodieken zijn om problemen te analyseren, om resultaten te meten, om richting te geven, om aan te pakken. En daarmee is het proces inhoud geworden!

U kunt zich misschien dan ook voorstellen dat we apentrots zijn op het project *Kinderen in Tel* (Kit), waarover dit nummer u onder andere informeert. KIT reduceert complexiteit op een inhoudelijke manier. Via een beperkt aantal indicatoren geeft het een beeld van de wereld waarin jongeren leven. Het selecteert, prikkelt en activeert - *sense and simplicity* met andere woorden. Dat moeten we Philips nageven: het ontbreekt daar niet aan een goede neus om de tijdgeest op te snuiven. Maak van het gecompliceerde proces een inhoudelijke opgave. Complexiteit is geen hinderlijk bijverschijnsel, het is een kernvraagstuk van onze tijd. Het plaatst bestuurders voor grote opgaven, maar die hebben op de middelbare school vast voor hetere vuren gestaan.

Monique Stavenuiter, hoofd onderzoeksgroep Maatschappelijke Participatie.

Wij kijken naar wat mensen kunnen

'Als je kijkt naar de geschiedenis van de verzorgingsstaat, dan heeft heel lang de idee overheerst van mensen helpen, sociale zekerheidsuitkeringen verstrekken. Pas vrij recent is er een omslag gekomen in het denken: we moeten uitgaan van wat mensen kunnen en niet van wat ze niet kunnen.' Aan het woord is Monique Stavenuiter, hoofd van de programmagroep Maatschappelijke Participatie.

Hoe werkt dat door in onderzoek?

'We hebben bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar werk- en activeringsprojecten voor daklozen en verslaafden. Bij deze doelgroep ging het heel lang óf om overlastbestrijding óf om zorg. Voor hen is het hebben van 'echt' werk echter net zo belangrijk als voor de rest van de bevolking. Wij hebben lokale werkprojecten onderzocht die er voor daklozen en verslaafden zijn, van meubelwerkplaats tot schoonmaakdienst. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze bedoeld zijn voor daklozen en verslaafden die willen werken, maar het niet redden in reguliere of gesubsidieerde arbeid. Dit was een nieuwe manier om naar deze groep te kijken.'

Kun je iets zeggen over de uitkomsten van dit onderzoek?

'We hebben de projecten geïnventariseerd en geëvalueerd. De aanbevelingen die we doen betreffen bijvoorbeeld het inbedden van deze projecten in gemeentelijk beleid, zodat ze niet te afhankelijk worden van één persoon en financieel niet te kwetsbaar zijn. Ook concluderen we dat de Wet Werk en Bijstand, de WWB, het moeilijk maakt om mensen te belonen. Bijverdienen naast een uitkering is lastiger geworden. Wij pleiten ervoor de bijverdienregeling weer te verruimen: 'Boter bij de vis'.

Dit is onderzoek op lokaal niveau. Kun je ook iets vertellen over onderzoek in opdracht van de Europese Commissie?

'Elke lidstaat schrijft zijn eigen nationale actieplan ter bestrijding

van armoede en sociale uitsluiting, kortweg NAP/Inclusion genoemd. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid stelt het voor Nederland op. Het Verwey-Jonker Instituut evalueert, als onafhankelijk expert, dit NAP/Inclusion voor Nederland. Wij moeten volgen hoe het plan totstandkomt en hoe de implementatie verloopt, en een onafhankelijk oordeel geven. Het onderzoek leert ons veel over armoedebeleid en over de mechanismen van sociale in- en uitsluiting.'

De onderzoeksgroep richt zich vooral op mensen in de 'rafelrand' van de samenleving?

'Nee, we richten ons juist op een breed spectrum, van onderzoek naar maatschappelijke opvang tot levensloopbeleid en *employability* voor mensen die al participeren in de maatschappij. Wij vinden het belangrijk om die hele range in ons onderzoek te betrekken. Een brede invulling maakt het mogelijk verbanden te leggen''.

Kun je voorbeelden geven van onderzoek aan die andere kant van het spectrum?

'Zolang de arbeidsparticipatie van vrouwen toeneemt maar het aandeel van mannen in zorgtaken thuis achterblijft, bestaat het gevaar van structurele overbelasting bij vrouwen en de onmogelijkheid voor vrouwen meer uren te werken. In het onderzoek *Working Fathers, Caring Men* uit 2004 doen we een aantal aanbevelingen om mannen meer te laten participeren in huishoudelijke taken

2

Hans Boutellier, Algemeen directeur

Niet iedereen verstaat hetzelfde onder gezond leven

Interview Katja van Vliet, themacoördinator Preventie en gezondheid

Katja van Vliet, coördinator van het thema Preventie en Gezondheid, verwoordt het met nadruk: 'Kwetsbare groepen in de samenleving hebben een aantoonbaar slechtere gezondheid dan andere bevolkingsgroepen. Ongezondheid, ziekten en voortijdige sterfte treffen hen harder. Als we daar wat aan willen doen, zullen we ons onderzoek ook zodanig in moeten richten dat juist deze groepen met de uitkomsten verder kunnen.'

Waar staat het Thema Preventie en Gezondheid voor?

'In dit thema gaat het om een brede benadering van gezondheid en preventie. Dat is allang niet meer het exclusieve terrein van de gezondheidszorg. Gezondheid, welzijn en leefbaarheid zijn moeilijk van elkaar te scheiden. De reguliere oplossingen voor gezondheidsproblemen werken hier niet. We moeten meer oog hebben voor de fysieke, sociale en culturele context van gezond én van ongezond gedrag. Daarin past onze verkennende studie naar de participatie van allochtonen in gezondheidsbevordering voor ZonMw' (zie kader).

De postbus 51 spotjes missen doel?

'Voor kwetsbare groepen zijn ze weinig effectief. En dan heb ik het over mensen met een lage sociaal-economische status, met een lage opleiding en een laag inkomen, over allochtonen, mensen in achterstandswijken. Postbus 51 en allerlei grootschalige campagnes sluiten niet aan op hun leefsituatie, daarvoor zijn ze te weinig doelgroepgericht. Kwetsbare groepen kunnen heel andere opvattingen hebben over wat gezond leven is.'

Maar wat dan?

'Wanneer we iets aan die slechtere gezondheid van risicogroepen willen doen, dan zullen we de mensen om wie het gaat zelf bij het onderzoek moeten betrekken. We moeten luisteren naar hun definitie en analyse van het probleem. Maar ook in de uitwerking van het probleem moeten ze participeren en moet er ruimte zijn voor hun eigen doelstellingen. Dat kan met de communitybenadering, die uitgaat van drie principes: participatie, aansluiten bij de huidige situatie en continuïteit. De kwetsbare groepen waar we ons op richten hebben een persoonlijk netwerk en hun eigen strategieën. Er zijn zelforganisaties.

en bij de opvoeding. Dit onderzoek is goed ontvangen in Europa en is agendazettend geweest. Het vervolgonderzoek waar we samen met Jan Willem Duyvendak van de Universiteit van Amsterdam mee bezig zijn, 'Pariteia', heeft dan ook tot doel een charter op te stellen waarin landen zich ervoor uitspreken dit onderwerp op hun politieke agenda te zetten, landelijk én lokaal. De discussie is aangezwengeld!

'Een ander voorbeeld is ons onderzoek naar ouderenzorg nieuwe stijl, in opdracht van ILC/Zorg voor Later. Wij schetsen hierin toekomstscenario's, waarin we niet uitgaan van vergrijzing als probleem, maar als kans. De nieuwe generatie gepensioneerden zal immers voor een deel welvarend zijn, waardoor zij kunnen zorgen voor een economische impuls. Ook is dit de groep die door bijvoorbeeld mantelzorg of vrijwilligerswerk nog volop kan participeren.'

Toch zullen we met z'n allen ook langer moeten blijven werken

'Mensen zullen inderdaad langer moeten werken om de kosten van de verzorgingsstaat op te brengen. Ons onderzoek in opdracht van het Kenniscentrum GOC naar oudere werknemers in de grafische sector haakt hierop in. In deze sector is sprake van vergrijzing. Een punt is: hoe houd je deze werknemers gemotiveerd? Ook het overheidsbeleid is in mijn ogen te weinig ambitieus. Het kabinet streeft slechts naar een netto arbeidsparticipatie van ouderen (55-65 jarigen) van 40% in 2007! Wij gaan onderzoeken hoe je hier echt een omslag kunt bereiken.'

ZonMw is met het programma Gezond Leven op zoek naar nieuwe manieren om gezond leven te stimuleren en toe te passen. Met een budget van 18,4 miljoen euro initieerde ZonMw gedurende vijf jaar vernieuwende activiteiten en projecten. Dat deed de commissie Gezond Leven langs vier programmalijnen: samenwerking, doelgroep participatie, leefstijl en onderzoek. Om te zorgen dat het programma ook leidt tot gewenste vernieuwingen zijn na een tussentijdse evaluatie acht 'gerichte trajecten ingezet. Een daarvan is Doelgroep participatie allochtonen omdat bleek dat de doelgroep benadering veelal het perspectief van de doelgroep ontbeert. Enkele Gezond Leven-projecten stemden de commissie hoopvol over de veronderstelling dat mensen zeggenschap geven positief werkt. Empowerment is hier een belangrijk concept.

Programmalleider **Ellen van Steekelenburg**: 'Van gezondheidsbeleid dat specifiek is gericht op allochtonen, is nog weinig sprake, laat staan van participatie van allochtonen in gezondheidsbeleid.'

Allochtonen kennen de regels en mogelijkheden van de zorg en preventie vaak niet goed. Hulpverleners ervaren dat als belastend. ZonMw wilde daarom beter zicht krijgen op nieuwe methoden en best practices van doelgroep participatie.'

Met de resultaten van de verkennende studie van het Verwey-Jonker instituut en NIGZ zet ZonMw in op een volgende stap. Nu gaat het om het verder brengen van de kennis over en ervaring met participatie van allochtone groepen.

Van Steekelenburg: 'De commissie Gezond Leven verwacht dat allochtonen meer bij gezondheidsbeleid betrokken raken als de steden zelf kunnen aangeven waar de behoeften liggen. Zij kennen de wijken en weten in welke context (leefbaarheid, cohesie) de projecten plaatsvinden. Zo leggen we de link tussen praktijk en beleid én knopen we aan bij de Wmo.'

Katja van Vliet

Ook zijn er professionals in hun omgeving die de wijk en de directe leefomgeving goed kennen. Denk aan de leerkracht, de huisarts, de opbouwwerker, de GGD. Verder hebben deze mensen natuurlijk allerlei competenties en strategieën om hun problemen op te lossen. Als je iets wilt bereiken met gezondheidsbevordering, dan zul je daarbij moeten aansluiten.'

Geef eens een voorbeeld van onderzoek waarin de communitybenadering is gebruikt?

'Het project 'Nô's Saúde. Gezondheidsbevordering in de Kaapverdiaanse gemeenschap in Rotterdam' dat we gezamenlijk met het NIGZ en drie lokale partijen hebben uitgevoerd. We wilden inzicht krijgen in de gezondheidssituatie en sociale infrastructuur van Kaapverdianen. Samen met leden van de gemeenschap en professionals uit de wijk hebben we gezondheidsbevorderende interventies ontwikkeld en uitgevoerd. We zochten daar dus aansluiting bij het alledaagse leven en lieten de mensen zelf participeren in het onderzoek. Samen met de doelgroep en de professionals hebben we gezondheidsconferenties georganiseerd om te bepalen welke thema's op welke manier moeten worden aangepakt. Uit dit onderzoek komt duidelijk naar voren dat de communitybenadering de kans op participatie van de gemeenschap bij gezondheidsbevorderende activiteiten vergroot.'

Hoe zit het met de gezondheid van andere groepen, zoals ouderen?

'Zojuist is het onderzoek 'Health promotion for the elderly' gestart, in opdracht van de Europese Unie en met co-financiering door VWS. Doelstelling is het stimuleren van gezondheidsbevordering voor ouderen door het ontwikkelen van evidence-based richtlijnen op Europees, nationaal en lokaal niveau. In een van de deelprojecten inventariseren we via groepsinterviews met ouderen in een kwetsbare positie hun eigen strategieën van zelfzorg en gezondheidsbevordering.'

'Overigens gaat de aanpak van gezondheidsproblemen wat ons betreft verder. Waar het vaak aan ontbreekt is een samenhangende onderliggende visie op en strategie voor gezondheidsbevordering en ziektepreventie. Wij ontwikkelen een brede probleemgestuurde benadering in ons onderzoek naar gezondheid. Die vertrekt vanuit een analyse van risico- en beschermende factoren. Vanuit een gezamenlijke probleemdefinitie werk je vervolgens samen aan oplossingen: met gemeente en gezondheidsorganisaties, en juist ook andere partijen zoals scholen, welzijnswerk, bedrijfsleven. Een ander belangrijk punt van deze aanpak is dat er bewezen effectieve interventies worden ingezet of waar nodig worden ontwikkeld.'

Kinderen in Tel zegt iets over noodzaak jeugdbeleid

'Jeugdbeleid kan niet op een koopje'

Nieuw instrument, bestaande bronnen

'Kinderen in Tel 2006' is de eerste Nederlandse editie met gemeentelijke gegevens over het welzijn van kinderen en jongeren in Nederland.

Het jaarlijks te herhalen vergelijkend onderzoek onder alle gemeenten is opgezet rond twaalf indicatoren. Volgens de initiatiefnemers is goed jeugdbeleid gebaseerd op het VN-Verdrag voor de Rechten van het Kind. Veel gemeenten doen hun best om een succesformule voor het jeugdbeleid te vinden. Kinderen in Tel laat met een rangorde van gemeenten zien wat die inspanningen opleveren. De gebruikte data zijn afkomstig van officiële statistieken, zoals die van het SCP en CBS. Het onderzoek 'Kinderen in Tel 2006' is uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut, in opdracht van een groot aantal organisaties die optreden als pleitbezorgers voor kinderen.

belangenbehartiging. De kracht zit 'm in de beperking. Twaalf indicatoren, en je hebt inzicht in hoe het staat met het welzijn van kinderen in Nederland,' zegt onderzoeker Bas Tierolf. 'Door gegevens uit betrouwbare databronnen aan elkaar te koppelen hebben we nieuwe informatie gecreëerd. Voor de indicator speelruimte bijvoorbeeld, is ruimtelijke informatie gekoppeld aan bevolkingsinformatie. Nu weten we hoeveel kinderen gebruik kunnen maken van de vierkante meters georganiseerde buitenspeelruimte in gemeenten. En dan valt op dat het Groene Hart niet zo groen is als we zouden denken...'

Beknorte set indicatoren

'Kinderen in Tel is uniek door de combinatie van data, communicatie en

Niet afrekenen, maar verbeteren

Opvallend is de ongelijkheid tussen verschillende regio's. Bijvoorbeeld: Kinderen die in armoede opgroeien, wonen niet

Luister beter naar jongeren, betoogt jongere bij Presentatie Kinderen in Tel, 28 februari 2006 in Amsterdam

alleen in de grote steden, zoals veel mensen denken. Ook in de provincies Groningen en Friesland ligt dit percentage boven het landelijk gemiddelde. 'We willen gemeenten niet afrekenen op de positie die ze innemen. Kinderen in Tel wil vooral gemeenten aanmoedigen de leefomstandigheden en opvoedsituatie van jongeren te verbeteren. Laat gemeenten achterhalen hoe het kan dat ze minder scores op indicatoren als speelruimte, jeugdcriminaliteit of jeugdwerkloosheid. Kijk naar gemeenten met een vergelijkbare populatie en ga na waarom de een beter in staat is het jeugdveiligheidsbeleid aan te pakken dan een ander.'

Krachtig sturen

De onderzoekers zien deze indicatoren als een krachtig sturingsinstrument. 'Kinderen in Tel is ook een antwoord op het probleem

om tot een geïntegreerde jeugdmonitor te komen. In plaats van integratie van monitoren is gekozen voor selectie uit monitoren. Van deze vergelijkende informatie gaat een sterke prikkel uit, juist omdat het om een beperkt aantal indicatoren gaat - waarover trouwens zeer grondig is nagedacht. Over een half jaar bellen de belangenorganisaties naar gemeenten met de vraag: wat heb je met dit onderzoek gedaan? Profijt van de vergelijking is pas echt te boeken door jaarlijkse herhaling van het onderzoek. Dat is een toets voor gemeenten of hun inspanningen de gewenste resultaten opleveren.'

Reacties tijdens de presentatie van Kinderen in Tel, 28 februari 2006 in Amsterdam

- Adviseuse Amsterdams Jeugdbeleid: 'Eindelijk gaat dit niet alleen over de grote steden.'
- JOB (Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs): 'Er zijn zoveel ambtenaren die dit nog niet weten!'
- Ton Huiskens, initiatiefnemer Thuis op Straat (TOS): 'Blij dat dit soort cijfers er liggen.'
- Peter Lankhorst, zelfstandig adviseur jeugdbeleid: 'Kinderen in Tel doet ook een appèl op de landelijke overheid.'
- Nationale Jeugdraad: 'Supergoed initiatief.'
- Stan Meuwese, directeur Defence for Children International: 'Gemeenten moeten dit gaan agenderen.'
- Jo Hermanns, Hoogleraar Opvoedkunde: 'Jeugdbeleid is te versnipperd. Iemand moet verantwoordelijk zijn.'

Recente publicaties Verwey-Jonker Instituut

Onderstaande publicaties zijn een selectie van uitgaven van het Verwey-Jonker Instituut vanaf februari 2006. Alle publicaties zijn, tenzij anders vermeld, te bestellen en/of te downloaden via de website van het Verwey-Jonker Instituut: www.verwey-jonker.nl en via distributeur Adrepak: Telefoon: (070) 359 07 20, Fax: (070) 359 07 01, E-mail: verwey-jonker@adrepak.nl

Adviseren over maatschappelijke ondersteuning

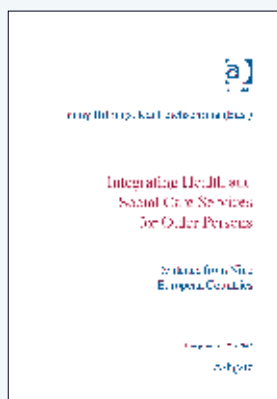
Cliëntenparticipatie bij gemeenten
Dr. Dick Oudenampsen, Drs. Trudi Nederland, Drs. Gülşen Doğan, Drs. Rob Lammerts, 2006
ISBN 90-5830-204-0, 109 pag. € 9,50

Onderzoek naar de cliëntenparticipatie in gemeenten bij het Wmo-beleid. Op verzoek van het Lorep (Landelijk Overleg van Regionale Patiënten/Consumenten Platforms) zijn ongeveer 200 gemeenten schriftelijk ondervraagd over de betrokkenheid van cliënten- en patiëntenorganisaties bij de gemeentelijke plannen voor de invoering van de Wmo. Bij twaalf gemeenten werden uitgebreidere interviews gehouden.

Diversiteit in participatie in gezondheidsbevordering

Een verkennende studie voor een advies over het vervolg van het gerichte traject 'Doelgroep-participatie allochtonen van het programma Gezond Leven van ZonMw'
Dr. Katja van Vliet, Drs. Marjan de Grijter, Drs. Loes Singels, 2006
ISBN 90-5830-19-74, 114 pag.
Alleen te downloaden van: www.verwey-jonker.nl

Verkennende studie naar de participatie van allochtonen in gezondheidsbevordering en (lokaal) gezondheidsbeleid. Verricht in opdracht van ZonMw, in samenwerking met het NIGZ. Het rapport bevat onder meer een inventariserend onderzoek naar stedelijke praktijken en ervaringen en levert adviezen op voor het vervolg van het gerichte traject.

Integrating Health and Social Care Services for Older Persons

Evidence from Nine European Countries
Jenny Billings and Kai Leichsenring, 2006
ISBN 0 7546 4473 1, 352 pag.
£ 35,00
Verkrijgbaar bij: <https://www.ashgate.com/>

'Providing Integrated Health and Social Care for Older Persons (PROCARE)' is a project in the EU Fifth Framework Programme. It aims to help in defining the new concept of an integrated health and social care for older persons in need of care by comparing and evaluating different modes of care delivery. The contribution of the Verwey-Jonker Institute is in the following three chapters: 'The access to integrated care provision', 'The outcomes and benefits of integrated care - in search for the point of view of service users and carers' and 'Conclusions and recommendations'.

Geen talent onbenut

Arbeidsmarktloopbanen in de grafische sector
Drs. Fabian Dekker, Dr. Monique Stavenuiter, 2006
ISBN 90-5830-196-6, 42 pag. € 7,--

De grafische sector kampt met vergrijzing van het werknemersbestand en verlies van kennis en ervaring van vertrekkende oudere werknemers. De concurrentie met nieuwe-media-beroepen is groot. Deze uitgave biedt aanknopingspunten voor een nieuwe loopbaanbenadering in de grafimedia-branchen.

Kinderen in Tel Databoek 2006

Kinderrechten als basis voor lokaal jeugdbeleid
Majone Steketee, Jodi Mak, M.m.v. Bas Tierolf, Meta Flikweert, 2006
ISBN 90-5830-206-7, 355 pag.
€ 23,--

De sociale situatie van kinderen van alle 467 gemeenten per 2004 in beeld gebracht. Gekeken is onder meer naar kindersterfte, jeugdcriminaliteit en -werkloosheid, kindermishandeling, schoolverzuim, tienermoeders en openbare speelruimte. In samenwerking met Stichting Kinderpost-

zegels, Jantje Beton, Unicef en Defence for Children.

Ouderen onder dak

Een onderzoek naar wonen, welzijn en zorg voor ouderen in kleine dorpen
Drs. Rob Lammerts, Drs. Suzanne Tan, Drs. Ron van Wonderen, 2006
108 pag.
Verkrijgbaar bij: Deze publicatie is te downloaden via www.verwey-jonker.nl en via www.vrom.nl of via de infolijn van VROM, telefoon 0800-8051 (gratis) onder vermelding van VROM 6120.

Op verzoek van het Dorpenoverleg Midden-Drenthe is de woon- en zorgbehoefte van ouderen in kleine dorpen nader verkend. De publicatie legt met het model van de levensloopbenadering de relatie tussen enerzijds de woonwensen en behoeften van ouderen, en anderzijds de mogelijkheden om daarin op dorpschaal te voorzien.

Pedagogiek in de moskee

Dr. Trees Pels, Fadoua Lahri en Halim El Madkouri, 2006
Verkrijgbaar bij: Alleen te downloaden in PDF-formaat.

Onderzoek van het Verwey Jonker Instituut en multicultureel instituut Forum naar de lesactiviteiten van de Othman moskee in Rotterdam. Aanleiding voor het onderzoek vormde een incident in 2004 waarbij fysieke straf werd toegepast op een leerling. Het onderzoek omvat drie moskeeen; dit verslag betreft de Othman moskee die als eerste is onderzocht.

**De stad verhaalt van de stad
Rotterdamse lokale identiteit en cultuur als hulpbron**

Drs. Kees Fortuin, Drs. Peter van der Graaf, 2006
ISBN 90-5830-1958, 175 pag.
€ 12,--

Moeten verschillende bevolkingsgroepen een gemeenschappelijke identiteit met passende normen en waarden delen om het samenleven met diverse culturen mogelijk te maken? Deze publicatie reflecteert op de begrippen identiteit, cultuur, imago en gemeenschapsvorming als mogelijke aangrijpingspunten voor sociaal beleid.

Evaluatie Plan van Aanpak opsporing en vervolging oorlogsmisdrijven

Mr. drs. Marjan Wijers, Mr. dr. Katinka Lünemann, M.m.v. Haveman, R., Woerds, S. ter & Timmer, J., 2006
ISBN 90-5830-190-7, 162 pag.
€ 14,50

Met de komst van oorlogsslachtoffers in Nederland was de bestrijding van oorlogsmisdrijven geen 'ver-van-mijn-bed-show' meer. In dit rapport wordt nagegaan of de doelstellingen van het 'Plan van aanpak opsporing en vervolging oorlogsmisdrijven' van april 2002

zijn gehaald. Ook is geëvalueerd of de omstandigheden aanwezig zijn voor een doelmatige en doeltreffende aanpak van oorlogsmisdrijven in Nederland. Het rapport biedt een gedetailleerde beschrijving van wat er allemaal komt kijken bij de aanpak van oorlogsmisdrijven.

Kleur in sport

Op zoek naar goede praktijken in multiculturele sportverenigingen
Drs. Henk Jan van Daal, M.m.v. Raymond Keur, 2006
ISBN 90-5830-199-0, 147 pag.
€ 9,50

De toenemende etnische en culturele diversiteit stelt sportclubs voor tal van uitdagingen. Lukt het bijvoorbeeld om nieuwkomers bij de sportwereld te betrekken? En wordt sociaal kapitaal gecreëerd of liggen eerder wij-zij tegenstellingen op de loer?

In opdracht van Fonds 1818 heeft het Verwey-Jonker Instituut een verkenning uitgevoerd binnen de sportwereld. De aanbevelingen bestrijken de rekrutering van allochtone leden tot het opzetten van een multiculturele vrijwilligersbeleid.

Niet langer met de ruggen naar elkaar

Een advies over verbinden
Erik Snel (Universiteit Twente), Nanne Boonstra, 2006
175 pag.
RMO Advies 37 is verkrijgbaar bij: Sdu Klantenservice.
Tel: (070) 378 98 80.
Fax: (070) 378 97 83.

In dit advies gaat de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in op de vraag van het Kabinet hoe de overheid mogelijkheden van interetnische

Tijdschriftartikelen en boekbijdragen van medewerkers van het Verwey-Jonker Instituut

20 januari 2006 tot en met 15 mei 2006

Bergen, A.M. van, & Davelaar, M. (2006). Work first, ook voor daklozen, maar dan anders: Werkconferentie Daklozen aan de slag. *Werk & Inkomen*, 2, 3, 12-14.

Billings, J., Leichsenring, K., & Tabibian, N. (2005). Conclusions: Elements for succesful integration processes in long-term care services: some concluding remarks. In J. Billings & K. Leichsenring (eds.), *Integrating health and social care services for older persons: Evidence from nine European countries* (pp. 245-256). Aldershot: Ashgate.

Bolt, I. van der, & Mak, J. (2006). Peuters en kleuters: Spelen of leren?. *Vernieuwing, Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*, 65, 2, 5.

Boutellier, H. (2006). The vital context of restorative justice. In Aertsen, I., Daems, T., & Robert, L. (eds.), *Institutionalizing restorative justice* (pp. 25-43). Cullompton: Willan Publishing.

Boutellier, H. (2006). Tussen waarheid en werkelijkheid: De nuances van beleidsonderzoek. *In de Marge, tijdschrift voor levensbeschouwing en wetenschap*, 15, 1, 29-36.

Boutellier, H. (2006). Valkuilen voor sociologen: Kanttekeningen vanuit beleidsonderzoek. In G. Engbersen

& J. de Haan (red.), *Balans en toekomst van de sociologie* (pp. 284-287). Amsterdam: Amsterdam University Press, Pallas Publications.

Dekovic, M., Have, M. ten, Vollebergh, W.A.M., Pels, T., et al. (2006). The cross-cultural equivalence of parental rearing measure: EMBU-C. *European Journal of Psychological Assessment*, 22, 2, 85-91.

Dekovic, M., Pels, T., & Model, S. (2006). Unity and diversity in child rearing: Looking back, looking forward. In M. Dekovic, T. Pels, & S. Model (eds.), *Child rearing in six ethnic families: The multi-cultural Dutch experience* (pp. 279-303). Lewiston: Edwin Mellen Press.

Dekovic, M., Pels, T., & Model, S. (eds.) (2006). *Child rearing in six ethnic families: The multi-cultural Dutch experience*. Lewiston: Edwin Mellen Press.

Duyvendak, J.W., & Stavenuiter, M. (2006) Themanummer werkende vaders, zorgende mannen: Inleiding. *B en M, Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 33, 1, 3-5.

Duyvendak, J.W., & Stavenuiter, M. (2006) Werkende vaders, zorgende mannen: De mogelijkheid van verandering. *B en M, Tijdschrift voor*

beleid, politiek en maatschappij, 33, 1, 6-15.

Fortuin, K., & Meere, de. (2005). *Stedelijke vitaliteit: Ervaringen van een supervisor*. Rotterdam: KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing.

Fortuin, K., & Graaf, P. van der. (2006) Inspelen op codes en taal van de stad. *City Journal, Wetenschappelijk tijdschrift voor de steden*, 2006, 3, 30-35.

Grujter, M. de, & Mak, J. (2005). Opvoeden in een nieuw land. *Pedagogiek in praktijk*, 12, 29, 22-25.
Haverinen, R., & Tabibian, N. (2005). The outcomes and benefits of integrated care: In search of the service users' and carers' point of view. In J. Billings & K. Leichsenring (eds.), *Integrating health and social care services for older persons: Evidence from nine European countries* (pp. 193-213). Aldershot: Ashgate.

Lünemann, K. (2006). Werkstraffen onder de loep: Faal- en succesfactoren bij werkstraffen van meerderjarigen. *Proces*, 85, 2, 63-70.

Pels, T. (2006). *Meerjarenbeleidsplan 2006-2010: Emancipatie is niet vanzelfsprekend!* Gevonden 14 februari, 2006, op het Emancipatie.

nl internetportaal: http://www.emancipatie.nl/home/Focus/Beleidsplan_2006-2010/Trees_Pels/.

Pels, T., Dekovic, M., & Model, S. (2006). Cultural diversity and its impact on child rearing and family support. In M. Dekovic, T. Pels, & S. Model (eds.), *Child rearing in six ethnic families: The multi-cultural Dutch experience* (pp. 3-23). Lewiston: Edwin Mellen Press.

Pels, T. (2006). North Africans: Child rearing in Moroccan families. In M. Dekovic, T. Pels, & S. Model (eds.), *Child rearing in six ethnic families: The multi-cultural Dutch experience* (pp. 59-99). Lewiston: Edwin Mellen Press.

Pels, T., Nijsten, C., Oosterwegel, A., Vollebergh, W. (2006). Myths and realities of diversity in child rearing: Minority families and indigenous Dutch families compared. In M. Dekovic, T. Pels, & S. Model (eds.), *Child rearing in six ethnic families: The multi-cultural Dutch experience* (pp. 213-245). Lewiston: Edwin Mellen Press.

Snel, E., & Boonstra, N. (met medewerking van G. Doğan). (2005). De waarde van interetnisch contact: Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen. In Raad

binding tussen groepen en individuen in Nederland kan organiseren. Erik Snel (Universiteit Twente) en Nanne Boonstra (Verwey-Jonker Instituut) maakten een inventarisatie en analyse van bestaande initiatieven in vier grote steden. Hun eindrapport vormt bijlage 3 in het RMO Advies: 'De waarde van interetnisch contact'.

La promesse d'un habitat socialement mixité

Un état des lieux des politiques et des recherches sur la mixité sociale et la gentrification aux Pays-Bas, en Belgique et en Suède Evelyne Baillergeau, Jan Willem Duyvendak, Peter van der Graaf, Lex Veldboer, 2006
113 pag.
Verkrijgbaar bij: alleen te downloaden van deze website.

Dit Franstalige rapport gaat aan de hand van de huisvestingspolitiek in onder meer Nederland, België en Zweden na of er enig bewijs is voor de 'oude droom' dat menging in de woonwijk de integratie zou bevorderen. De auteurs zetten het politieke debat af tegen het wetenschappelijke discours over sociale menging. Uitgevoerd in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam. Zie voor meer informatie de Franse website: <http://www.archi.fr/PUCA/index.php>

voor Maatschappelijke Ontwikkeling RMO, *Niet langer met de ruggen naar elkaar: Een advies over verbinden* (pp. 87-148). Den Haag: RMO.

Stavenuiter, M., Duyvendak, J.W., Nieborg, S., & Brugman, M. (2006) Leren van verschillen: Zorgende vaders in uitzonderlijke praktijken. *B en M, Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 33, 1, 33-51.

Stavenuiter, M., & Duyvendak, J.W. (2006) Mogelijkheden en wenselijkheden van beleid ter bevordering van een meer gelijke verdeling van arbeid- en zorgtaken tussen mannen en vrouwen. *B en M, Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 33, 1, 52-57.

Wonderen, R. van. (2006). Naar een veilige school. *Vernieuwing, Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*, 65, 2, 12-14.

Wonderen, R. van (2005). *Agressie en geweld in het onderwijs*. S.l.: WODC. Te vinden op: http://www.wodc.nl/publicatie/aanpakcriminaliteit/criminaliteitsproblemen/school_en_geweld/

De Wmo gaat te gemakkelijk uit van de inzet van burgers

Goede wethouder maakt 't verschil

Dick Oudenampsen: Coördinator Themagroep Actief burgerschap

Horizontale verantwoording is een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Voor de Wmo houdt dit in dat gemeenten primair verantwoording afleggen aan hun burgers en de gemeenteraad. Gemeenten hebben een inspanningsverplichting om burgers die gebruik maken van Wmo-voorzieningen te betrekken bij meningsvorming rond de Wmo. Hoe gaan ze dat organiseren? Weten Gemeenten ook daklozen, verslaafden of mensen met een psychische handicap te bereiken? 'De beleidscultuur kent een hardnekkige traditie van de ivoren toren', zegt themacoördinator Dick Oudenampsen.

Baseer beleid op wat burgers vinden en willen

Hoe gaan gemeenten ervoor zorgen dat ook de inbreng van 'kwetsbare' burgers in de Wmo geregeld is? Dat is een van de vragen in het onderzoek 'Adviseren over maatschappelijke ondersteuning. Cliënten-participatie bij gemeenten'. Deze nulmeting laat zien welke ervaringen gemeenten en belangenorganisaties hebben met cliëntenparticipatie. Niet onverdeeld positief, zo blijkt uit de studie. Volgens onderzoeker Dick Oudenampsen hebben meer flexibele vormen van meepraten en meedenken de toekomst. Maar: het organiseren daarvan moet ook voor kleinere gemeentes mogelijk worden gemaakt.

Laat stem kwetsbare groepen horen

'Wij zien aan de ene kant groepen die belanghebbend zijn in de Wmo, maar onvoldoende gehoord worden. Aan de andere kant komen wij bij gemeenten die het moeilijk vinden burgers te bereiken. Zij kunnen ons onderzoek gebruiken om hun beleid beter te baseren op wat burgers vinden en willen', vertelt Dick Oudenampsen. 'Dát boven halen, met kwantitatieve en kwalitatieve methoden, daar hebben wij een soort traditie in.' Kwetsbare groepen moeten goed aan hun trekken komen, benadrukt Oudenampsen. 'Traditioneel zijn ouderen en lichamelijk gehandicapten goed vertegenwoordigd in de gemeentelijke advisering. De overlegcultuur is alleen erg specifiek en voor sommige groepen niet aantrekkelijk. Daklozen, verslaafden, mantel-zorgers, mensen met een psychische handicap: organiseer voor hen meer flexibele vormen van inbreng.'

Achter Wmo gaan teveel impliciete verwachtingen schuil

Volgens Oudenampsen is de verwachting achter de Wmo dat burgers zich actief willen en kunnen inzetten voor medeburgers. 'Dit zijn deels impliciete veronderstellingen. Ik denk dat te snel wordt aangenomen dat men bereid is tijd en moeite te investeren in een buurt. Onderzoek onder welke voorwaarden men de zorg voor een ander op zich wil nemen. Waarom doet iemand vrijwilligerswerk? Helaas worden de motieven achter de vrijwillige inzet nogal eens behandeld als een *quantité négligable*.'

Zoek combinaties

'Wij hebben als onderzoekers veel ervaringen met cliëntenraden en gehandicaptenplatforms op lokaal niveau. Je ziet dat vertegenwoordigers van gehandicapten, ouderen en uitkeringsgerechtigden over de eigen situatie spreken en dat ambtenaren in beleidstaal praten. Men verstaat elkaar vaak niet. Integrale advisering over gemeentelijk beleid vraagt andere competenties dan adviseren over de beschikbaarheid van scootmobielen en toegankelijkheid van openbare ruimtes. Als gemeente zou je naar combinaties moeten zoeken van mensen die vanuit concrete ervaringen kunnen adviseren en mensen die meer beleidsmatig kunnen denken. Op die manier blijft een Wmo-adviesraad herkenbaar voor cliënten die gebruik maken van Wmo-voorzieningen. Door zowel formele als informele participatievormen vergroot je de representativiteit. Daarnaast zul je moeten investeren in competenties van vertegenwoordigers.'

Middelgrote gemeenten dicht bij burger

Vergeleken met grote gemeenten lukt het middelgrote gemeenten vaak beter de stem van minder gebruikelijke groepen te laten doorklinken, stelt Oudenampsen. 'Kijk maar naar een stad waar wethouders enthousiast voorstander zijn van interactief beleid. Daar komt 't van de grond. Door die persoonlijke aanpak. Ik constateer dat er nog te vaak een versnipperd geheel is van adviesraden van gehandicapten, ouderen, uitkeringsgerechtigden. Daarnaast bestaan er dan nog woonzorgpanels in woonzorgzones. Ik wil ervoor pleiten om de Wmo aan te grijpen voor een meer integrale visie en participatiepraktijk. Ook dat ligt op onze weg.'

Tevredenheidsmeting vormgeven

Gemeenten zijn gehouden straks een jaarlijkse tevredenheidsmeting uit te voeren. 'Prima, alleen de vraagstelling bij dergelijke peilingen is vaak te algemeen', is de ervaring van Oudenampsen. 'Ook daarin denken wij mee: door gebruik te maken van indicatoren vanuit die organisaties van burgers zelf. Richt je op wat zij belangrijk vinden. Daar gaat 't om! En maak het dan voor kleinere gemeenten eveneens doenlijk om zoiets wetenschappelijk aan te pakken, bijvoorbeeld door financiering vanuit een landelijk fonds.'

Peter van der Loo (Lorep) over inspraak Wmo: 'Levensbreed kijken naar gevolgen'

Dat cliënten en patiënten beter betrokken kunnen worden bij gemeentelijk Wmo-beleid, was bekend. Maar om te weten wat er aan de inspraak schort en welke groepen ondervetegenwoordigd zijn, was eerst onderzoek nodig. 'Met het onderzoek "Adviseren over maatschappelijke ondersteuning" kunnen we een inschatting maken van het niveau waarop de participatie zich nu bevindt. Met ons stimuleringsprogramma willen we zorgen dat integrale beleidsbeïnvloeding over een aantal jaren een feit is', zegt directeur Peter van der Loo van het Lorep, de Landelijke Organisatie van Regionale Patiënten Consumenten Platforms.

'Uit het rapport spreekt een beeld dat de cliëntbetrokkenheid nog wel wat stimulering nodig heeft. Belangrijke partijen die duidelijk met de Wmo te maken gaan krijgen, zijn niet in het landschap van de participatie te vinden.' Volgens Peter van der Loo is dat laatste trouwens niet zo gek. In de gemeenten speelden tot op heden vocaal sterke partijen immers de hoofdrol. 'Ouderen en lichamelijke gehandicapten zijn goed vertegenwoordigd. Zij veroverden al eerder hun positie. Het feit dat ggz-clieënten en mantelzorgers niet of nauwelijks een rol spelen in de advisering, dat is een pregnante uitkomst van het onderzoek.'

Hoezo pregnant? Als landelijk vertegenwoordiger van patiënten/consumenten platforms kan zo'n uitslag toch geen verrassing zijn?

'Voor een groot deel voel je zoiets natuurlijk aan je water aan. Het speelt op verschillende niveaus in de belangenbehartiging, maar wordt op het lokale niveau nog pregnanter gevoeld.'

Hoe ervaren gemeenten en cliënten de inspraak?

'Het is een feit dat er discrepantie bestaat in perceptie. Belangenbehartigers hebben een ander beeld over zichzelf dan gemeenten. Cliënten hebben het idee dat ze op een goede manier de eigen behoeften overbrengen. Intussen slaan de gemeenten de vertaalbaarheid daarvan niet al te hoog aan.'

Is dat verschil in perceptie te overbruggen?

'Dit is niet iets waar je bij neer moet leggen. Daar is ons stimuleringsprogramma voor bedoeld. Bezig gaan met cultuurverandering. Meepraten is heel sterk het met passie opkomen voor je eigen belang, vanuit die individuele ervaring. Aan de andere kant: wat is de zakelijke relevantie daarvan? Daar valt een brug te slaan. Het heeft ook te maken met wederzijds begrip: begrijpen waar je mee bezig bent. De rol van RPCP's is in ieder geval: stimuleren dat zoveel mogelijk groepen bij participatie betrokken worden en vaardigheden aanleren. Want: het is te leren.'

Eén van de aanbevelingen is te komen tot meer integrale participatie binnen de Wmo. Hoe stelt u zich dat voor?

'Integrale participatie heeft te maken met het kijken naar het beleid in brede zin. Het niet louter op deelgebieden je beleidsbeïnvloeding doen, maar je afvragen: wat raakt ons allemaal? Hoe kunnen we daarop inspelen? Hoe brengen we samenhang aan in beleidsgebieden als vervoer, wonen-werken? Welke coalities gaan we aan? Want cliëntenparticipatie is meer dan adviseren. Het is ook prikkels afgeven. Integraal wil zeggen: levensbreed kijken naar beleid en daar je beïnvloeding op richten.'

Werk aan de winkel dus. Waar gaat u beginnen?

'Met de informatie van onszelf en uit het onderzoek gaan wij aan het werk. Als brancheorganisatie gaan wij samen met onze leden specifiek een programma doen ter stimulering van duurzame cliëntenparticipatie op het lokale niveau. Zij zoeken contact met groepen, kijken wie ondervetegenwoordigd zijn, inventariseren behoeften om competenties te vergroten, kijken waar extra steun mag komen. Dat is hun *corebusiness*. We weten met deze nulmeting wat de stand van zaken is. En over enkele jaren kunnen we bezien of er daadwerkelijk wat in dat meepraten is veranderd.'

Colofon

Deze Externe nieuwsbrief is een uitgave van het Verwey-Jonker Instituut en verschijnt vier keer per jaar. De nieuwsbrief wordt kosteloos verspreid onder relaties en andere geïnteresseerden. De nieuwsbrief is ook te vinden in pdf-formaat op www.verwey-jonker.nl onder de rubriek Actueel.

U kunt de nieuwsbrief bestellen door een e-mail met adresgegevens te sturen aan: secr@verwey-jonker.nl. Aan dit adres zijn ook uw opmerkingen en vragen welkom.

Citeren uit deze nieuwsbrief mag uitsluitend onder bronvermelding.

Redactie: Ida Linse

Tekst: Ida Linse, m.m.v. Wilma Schakenraad en Hans Boutellier

Ontwerp & lay-out: GRAFITALL, Valkenswaard

Foto's: Wim Oskam, Utrecht Verwey-Jonker Instituut

Druk: Drukkerij Regeer, Dongen

**Verwey-Jonker
Instituut**

Onderzoek naar maatschappelijke vraagstukken

Het Verwey-Jonker Instituut is een onafhankelijke, landelijk werkende instelling voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek te Utrecht. Met ons onderzoek willen we bijdragen aan het vinden van duurzame oplossingen voor actuele kwesties.

Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T : (030) 230 07 99
F : (030) 230 06 83
E : secr@verwey-jonker.nl
I : www.verwey-jonker.nl